

2003-06-01

สนทนาภาษาหนังสือ : หนังสือสองเล่มว่าด้วยทุกข์และการดิ้นรนเพื่อเอาชนะทุกข์
"กามนิต" และ "สิทธารถะ"

สมภาร พรหมทา

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/jletters>



Part of the [Arts and Humanities Commons](#)

Recommended Citation

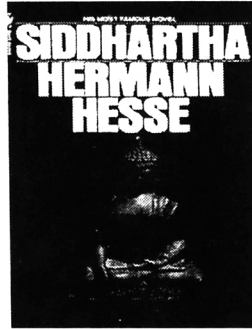
พรหมทา, สมภาร (2003) "สนทนาภาษาหนังสือ : หนังสือสองเล่มว่าด้วยทุกข์และการดิ้นรนเพื่อเอาชนะทุกข์ "กามนิต" และ "สิทธารถะ"; *Journal of Letters*: Vol. 32: Iss. 2, Article 9.

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/jletters/vol32/iss2/9>

This Editorial is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Letters by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

สนทนาภาษาหนังสือ

หนังสือสองเล่มว่าด้วยทุกข์และการดิ้นรนเพื่อเอาชนะทุกข์ “กามนิต” และ “สิทธารถะ”



สมภาร พรมทา*

1

ครั้งหนึ่งไอน์สไตน์เคยกล่าวเอาไว้ว่า งานวรรณกรรมอย่างเช่น “พี่น้องคารามาซอฟ”¹ ของดอสโตเยฟสกี ได้ให้จินตนาการในทางสร้างสรรค์แก่เขามากเสียยิ่งกว่างานเขียนทางวิทยาศาสตร์เสียอีก วรรณคดีนั้นเป็นงานทางมนุษยศาสตร์ที่ช่วยให้เราเข้าใจมนุษย์ในเชิงรายละเอียด ศาสนาและปรัชญาก็เป็นงานทางมนุษยศาสตร์เช่นกัน ดังนั้นสิ่งที่ผมคิดว่าคล้ายคลึงกันระหว่างวรรณคดี ปรัชญา และศาสนาก็คือการมุ่งเจาะลึกในรายละเอียดของชีวิตมนุษย์ โดยที่แต่ละฝ่ายก็มีวิธีการและขอบเขตของตนเอง ผมนั้นเรียนมาทางปรัชญา โดยที่ก่อนหน้านี้ได้เคย

* รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ มีฉบับแปลเป็นภาษาไทยโดย “สดใส”

บวชเรียนศึกษาคำสอนของพุทธศาสนาอยู่นานพอสมควร ปัญหาทางปรัชญาและศาสนาบางปัญหานั้นผมมองเห็นว่าวรรณคดีมีส่วนอย่างมากในการช่วยให้เราเข้าใจคำสอนเรื่องทุกข์และการพ้นทุกข์อันจัดได้ว่าเป็นหัวใจหลักของพุทธศาสนา คำสอนของพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องทุกข์นี้เคยสร้างภาพที่ผิดๆให้แก่พุทธศาสนาในระยะแรกๆที่พุทธศาสนาเผยแพร่เข้าไปในประเทศตะวันตก โดยมีผู้มองว่าการที่พุทธศาสนาสอนเช่นนั้นเป็นการ “เลือกที่จะมองโลกในแง่ร้าย” แม้ว่าปัจจุบันความเข้าใจดังกล่าวในหมู่ชาวตะวันตกจะลดลงไปมากแล้วเพราะการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในโลกตะวันตกได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางและมีคุณภาพ แต่ก็มีความคิดบางอย่างของชาวตะวันตกหลงเหลืออยู่เกี่ยวกับคำสอนของพุทธศาสนา ความคิดที่ว่านี่คือความสงสัยว่าทำไมพุทธศาสนาจึงเลือกที่จะมองโลกและชีวิตว่าเป็นทุกข์ ทั้งที่ชีวิตนี้สามารถที่จะมองให้เป็นอย่างอื่นก็ได้

มีพระพุทธวจนะมากมายใน**พระไตรปิฎก**ที่แสดงรายละเอียดว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์อย่างไร เช่นพระพุทธวจนะที่อุปมาว่า หยาดน้ำตาของเราที่ไหลออกมาจากดวงตาเพราะความทุกข์อันเนื่องมาจากการสูญเสียสิ่งอันเป็นที่รักไปเป็นต้นนั้นหากประมวลมาทั่วทุกชาติที่เราเคยเกิดมาแล้วนำมารวมกันจะมีปริมาณมากเสียยิ่งกว่าน้ำในมหาสมุทรเสียอีก (สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ๑๖/๔๒๕) ทศณะต่อชีวิตที่กล่าวมานี้แม้จะสามารถจินตนาการตามได้ แต่ก็ดูจะไม่มีพลังทางศีลธรรมเท่าใดนักที่จะชี้ชวนให้คนคล้อยตาม (โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนตะวันตกที่วัฒนธรรมทางความคิดเลือกที่จะมองโลกและชีวิตว่าโดยรวมๆก็ต้องถือว่ามีสุขมากกว่าทุกข์ การมีชีวิตใหม่ปรากฏขึ้นในโลกจึงเป็นเรื่องที่น่ายินดี ดังมีการฉลองวันเกิดเพื่อระลึกถึงความปีติยินดีที่ว้าวนั้น) นั่นคงเป็นเพราะพลังทางศีลธรรมมักมาจากประสบการณ์ เราที่กินเนื้อสัตว์ไม่ได้มีประสบการณ์ว่าในโรงฆ่าสัตว์นั้นได้เกิดอะไรขึ้นบ้างกับวัว หมู หรือไก่ที่ ณ เวลานี้ได้วางอยู่ในจานข้าวของเราในรูปอาหารที่น่ากินนั้น ย่อมจะไม่รู้สึกว่ามันเองต้องรับผิดชอบทางศีลธรรมอะไรนักกับการที่กินเนื้อสัตว์ เราอาจจะจินตนาการด้วยเหตุผลว่า สัตว์เหล่านั้นคงถูกฆ่า มันคงเจ็บปวดก่อนที่จะตาย แต่จินตนาการนั้นไม่พอที่จะกลายเป็นพลังทางศีลธรรมที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเราได้ แต่

สำหรับผู้ที่มิประสบการณ์ตรง ได้เห็นสัตว์ถูกฆ่าต่อหน้าต่อตา เขาจะมองเรื่องการกินเนื้อสัตว์อีกแบบหนึ่ง แน่نونแบบที่เขามองเห็นนั้นย่อมจะมีพลังมากกว่าที่เราจินตนาการเห็นมากมายหลายเท่า จากประสบการณ์ในการใช้ชีวิตเราพบว่าจริงที่เดียวที่ว่าชีวิต “บางครั้ง” ก็เป็นทุกข์ แต่โดยรวมๆนั้นเราต้องยอมรับว่าชีวิตได้ให้ความสุขความรื่นรมย์แก่เรามากกว่า หากชีวิตเป็นทุกข์จริงแล้วไซ้ไร โฉนคนจึงยังทนอยู่กับมันเล่า หม่าซีเรื่อนดวงตาฝ้าฟางที่หากินงกๆเงินๆอยู่ข้างถึงขะนั้นก็ยังมีจักหลบรถ แสดงว่าชีวิตสำหรับมันยังมีค่าบางอย่างอยู่ นี่แสดงว่าสำหรับมันชีวิตไม่ได้เป็นทุกข์มากอย่างที่เราคิดครมั่ง

นิยายเรื่อง “กามนิต” นั้นเขียนโดยชาวตะวันตก จุดประสงค์ก็เพื่อให้ชาวตะวันตกด้วยกันได้อ่าน ฉบับแปลไทยโดยเสฐียรโกเศศและนาคะประทีปนั้นเป็นเลิศในทางวรรณคดีเพียงใด เราทุกคนที่เคยเรียนเรื่องนี้มาในสมัยที่ยังเป็นนักเรียนย่อมจดจำได้ดี เป็นที่น่าประหลาดว่า ผมเพิ่งมารู้ว่าเรื่อง “กามนิต” นี้คนเขียนเป็นฝรั่งก็ต่อเมื่อผ่านช่วงเวลาของการได้เรียนเรื่องนี้ในโรงเรียนมานานพอสมควรแล้ว เนื้อเรื่องและสำนวนภาษาในภาคไทยนั้นไม่ได้มีอะไรบอกละเลยว่าเป็นเนื้อเรื่องที่ฝรั่งแต่ง โดยภาพรวมทั่วไป คนอ่านมักมองว่า “กามนิต” คือนิยายรักที่ลงท้ายด้วยการที่คู่รักต้องพลัดพรากจากกัน ดั่งนิยายรักเชิงโศกนาฏกรรมทั่วไป นั่นคงเป็นเพราะว่าฉบับไทยนั้นเราเน้นอ่านกันเฉพาะภาคแรกๆที่เรียกว่า “ภาคบนดิน” ส่วนภาคสองที่เรียกกันในภาคไทยว่า “ภาคสวรรค์” อันว่าด้วยแนวคิดเรื่องความไม่มีอะไรที่ยังแท้ แน่نونอันดูเหมือนจะเป็นส่วนที่ส่องให้เห็นปรัชญาหลักๆที่นิยายต้องการสื่อสารเราไม่ค่อยได้อ่านกันนัก ผมอ่าน “กามนิต” สมัยที่ยังเป็นวัยรุ่น เนื้อหาที่จับใจก็คือภาพที่ว่าด้วยความรักและการพลัดพราก เมื่ออายุมากขึ้น ผ่านโลกมากขึ้น เนื้อหาส่วนนี้กลับค่อยๆคลายมนต์เสน่ห์ลง ในขณะที่ภาคหลังที่ว่าด้วยปรัชญาชีวิตที่ผู้แต่งต้องการสื่อสารนั้นกลับค่อยๆเพิ่มมนต์เสน่ห์มากขึ้น เวลานั้นผมยังอ่าน “กามนิต” ไม่จบ แม้จะพลิกหนังสือไปจนถึงหน้าสุดท้ายหลายรอบแล้วก็ตาม

กามนิตตามท้องเรื่องนั้นเมื่อผิดหวังจากการใช้ชีวิตก็หันเข้าหาศาสนา ศาสนาที่กามนิตเข้าหานั้นไม่ใช่ตัวคำสอน แต่คือตัวบุคคล กามนิตเพียรแสวงหา

พระพุทธรองค์ เหมือนจะเข้าใจว่า ณ วันที่ได้พบพระองค์อย่างประจันหน้ากัน ประดาความทุกข์ทั้งหลายที่รุมเร้าอยู่ลึกๆข้างในชีวิตนั้นจะพลันละลายไป การแสวงหาพระพุทธรองค์ของกามนิตนี้คล้ายการแสวงหาพระเยซูของผู้ที่ได้ทราบข่าวเล่าลือกันต่อๆมาว่าเพียงได้สัมผัสพระองค์เท่านั้นโรคร้ายที่กัดกินชีวิตมายาวนานก็จะพลันอันตรธานไปสิ้น บุคลิกภาพของกามนิตนี้ใกล้เคียงกับบุคคลจริงในประวัติศาสตร์ พุทธศาสนาท่านหนึ่งคือท่านพระพาหิยะ แต่สองคนนี้ก็เข้าใจศาสนาต่างกัน ท่านพาหิยะนั้นเพียงแสวงหาพระพุทธรองค์เพื่อจะมีโอกาสได้ฟังธรรม สิ่งที่ท่านพาหิยะต้องการคือคำสอน ไม่ใช่พระศาสนา แต่กามนิตนั้นปรารถนาในสิ่งที่ตรงกันข้าม เมื่อมีโอกาสได้พบกับพระพุทธรองค์อย่างบังเอิญในเรือนของนายกุมภการ คำแนะนำต่างๆที่พระพุทธรองค์ทรงมีให้เพื่อให้กามนิตได้คลายทุกข์ก็ไม่สามารถเล็ดลอดผ่านปราการหนาแห่งศรัทธาในตัวบุคคลของกามนิตได้ การพบกันในคืนนั้นของบุคคลทั้งสองจึงไม่เกิดผลอันใด ท่านพาหิยะเมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธรองค์แล้วก็บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ แต่โรคร้ายที่ยังไม่ทันจะได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนาก็ต้องสิ้นชีวิตเสียก่อนเพราะถูกวัวบ้าขวิดตายในตรอกระหว่างที่เที่ยวแสวงหาเศษผ้าที่เขาทิ้งเพื่อมาทำเป็นจีวร กามนิตก็เช่นเดียวกัน แต่ด้วยอานิสงส์ในความศรัทธาที่มีต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า (แม้จะเป็นศรัทธาที่มีตบอดก็ตาม) กามนิตก็ได้ไปเกิดในสุคติภูมิ และบนท้องฟ้าที่เวียงวังนั่นเองที่กามนิตได้เรียนรู้ชีวิตว่า ปัญญาเท่านั้นที่จะช่วยให้พ้นทุกข์ หากใช้ความศรัทธาแต่อย่างใดไม่

ความศรัทธาเช่นเดียวกันนี้เราอาจเห็นได้ในตัวละครที่ชื่อโควินทะในเรื่อง “สิทธิธารณะ”² สองสหายคือสิทธิธารณะและโควินทะพากันละเรือนชานอกบ่าเพ็ญพรตเป็นนักบวชอรอนเร่ แล้ววันหนึ่งทั้งสองก็มีโอกาสได้พบพระพุทธรองค์และได้ฟังธรรม โควินทะนั้นยอมรับว่าหลังจากที่ได้ฟังสิ่งที่พระพุทธรองค์ทรงเทศนาแล้ว

² ส่วนของไทยที่ผมอ่านคือฉบับของ “ฉุน ประภาวิวัฒน์” ทราบว่านอกจากฉบับนี้ก็มีฉบับของ “สดใส” ทั้งคู่แปลจากฉบับภาษาอังกฤษ ผมเคยเห็นฉบับที่แปลจากเยอรมัน แต่ลืมชื่อคนแปลไปแล้ว

ความรู้สึกข้างในก็บอกว่าการเดินทางของเขาได้สิ้นสุดลงแล้ว เหมือนนกที่พบรมณียสถานเพื่อการพักผ่อนตลอดไปแล้ว สถานที่แห่งนี้ก็คือรมงาแห่งพระพุทธรูทศาสนานั่นเอง แต่สิทธารถะกลับยืนยันที่จะเดินทางแสวงหาต่อไป แม้โดยส่วนตัวเขาจะยอมรับว่าสิ่งที่พระพุทธรูทองค์ทรงเทศนานั้นมีเหตุผลควรแก่การยอมรับปฏิบัติก็ตาม

คนอย่างสิทธารถะนี้คงไม่ใช่คนจำนวนมากของโลก เพราะคนจำนวนมากในโลกนั้นสมัครใจที่จะเดินตามหลังพระศาสดา มีข้ออ้างอยู่สองอย่างที่ผมพบว่าเป็นเหตุผลที่ผู้เดินตามหลังพระศาสดามักจะใช้อ้าง หนึ่ง-เพื่อความปลอดภัย สอง-เพื่อแสดงว่าเรามีศรัทธา พุทธสาวกนั้นดูจะอ้างเหตุผลข้อแรก ในขณะที่สาวกของศาสนาแบบเทวนิยมมักจะทำข้อหลัง ข้ออ้างสองข้อนี้ไร้ความหมายสำหรับสิทธารถะ ผมเองค่อนข้างประหลาดใจที่ตอนแรกพบว่ามีพลังผลักดันภายในที่รุนแรงมากที่ทำให้สิทธารถะแสดงเจตจำนงอันแรงกล้าต่อบิตาที่จะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ถึงขนาดยอมอดอาหารเพื่อประกาศเจตจำนงที่ว่านั้น (ตำนานของพระภิกษุในพุทธศาสนาบางรูปในสมัยพุทธกาลก็เช่นเดียวกันนี้ คือยินดีจะอดอาหารตายหากบิดามารดาไม่ยอมอนุญาตให้ออกบวช) แต่พอออกบวชแล้วได้มีโอกาสพบพระพุทธรูท เขากลับไม่ยอมหยุดการท่องเที่ยว เขาต้องการอะไร เขาหาอะไร เขาท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์อะไร นี่คือนสิ่งที่ผมพยายามจะเข้าใจ ความสงสัยนี้ค้างคาอยู่ในใจผมมานาน จวบจนเมื่อได้มาเรียนปรัชญาและประกอบอาชีพสอนปรัชญาในปัจจุบัน ผมจึงพอเข้าใจได้บ้างว่า มีแนวคิดทางปรัชญาบางแบบในโลกตะวันตกที่ให้ความสำคัญแก่การแสวงหามากกว่าการค้นพบ ตามทัศนะทางปรัชญา นี้ การหยุดก็คือการยอมรับว่าพบแล้ว เมื่อใดก็ตามที่เราหยุด เมื่อนั้นชีวิตก็หยุดด้วย เนื่องจากความหมายของชีวิตคือการได้แสวงหาอยู่ชั่ววินินันต์ การหยุดอย่างนี้ ไควินทะได้กระทำนั้นก็มีความหมายเท่ากับการสิ้นสุดของความหมายแห่งชีวิตนั่นเอง ในตอนท้ายๆของเรื่องที่เราเล่าว่าเมื่อผ่านการใช้ชีวิตมาอย่างหนึ่งหนัก สิทธารถะก็ได้มีโอกาสพบภิกษุไควินทะอีกครั้ง ตอนนั้นทั้งสองได้กลายเป็นชายผมหงอกที่ผ่านอะไรต่อมิอะไรมามากในชีวิต นิยายจบลงอย่างไม่มีความกระจ่างชัด ผมยังสงสัยอยู่จนบัดนี้ว่าสิทธารถะได้พบอะไรหรือไม่ ผมค่อนข้างเชื่อไปในทางที่ว่าคงไม่

สำหรับคนอย่างสิทธารถะ การตายลงระหว่างที่ร้อนรุ่มแสวงหาย่อมมีความหมายมากกว่าความตายในสภาวะที่รู้สึกว่าจะปลอดภัยหรือพบที่พึ่งพึ่งอันมั่นใจได้แล้ว ขณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้นเป็นสังคมแห่งภราดรภาพ ผมรู้จักสิ่งนี้เพราะผมเคยบวชยามที่เราเจ็บไข้ไม่สบาย จะมีเพื่อนพ้องดูแลเอาใจใส่ แม้บางครั้งจะตามมีตามเกิด แต่เรารู้สึกได้ถึงน้ำใจ ที่นี้เราคือพี่น้องกันทั้งหมดทั้งสิ้น ความตายในขณะสงฆ์จึงเป็นความตายที่อบอุ่น สิทธารถะปฏิเสธสิ่งนี้ เพื่ออะไร เพื่อจะตายอย่างโดดเดี่ยว... ทำไมจึงต้องเป็นเช่นนั้น เราจะไม่เข้าใจการกระทำของสิทธารถะ เว้นเสียแต่ว่าเราจะจินตนาการเห็นว่ามีคนบางคนในโลกนี้หรือความคิดทางปรัชญาบางแบบในโลกนี้ ที่เห็นคุณค่าของความโดดเดี่ยวมากกว่าความอบอุ่นด้วยมิตรภาพ เห็นคุณค่าของความมีดมิตเย็นยะเยือก มากกว่าแสงตะวันที่อุ่นละมุน

2

ในบางแห่งใน**พระไตรปิฎก** ดูเหมือนพุทธศาสนาเองจะยอมรับความโดดเดี่ยวอ้างว้างของชีวิตว่าเป็นความจริง ในที่ตรงนั้น พระพุทธองค์ทรงบรรยายให้เห็นความจริงของชีวิตว่า เราเกิดมาท่ามกลางคนที่รักเราและเราเองก็รักคนเหล่านั้น สายใยความสัมพันธ์ที่เรียกกันว่า “ความรัก” นี้ทำให้เกิดการตีความว่าชีวิตนี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจ จะอย่างไรก็ตาม ความรู้ธรรมะนั้นก็เป็นปรากฏการณ์ชั่วคราวยาม ไม่ใช่สิ่งนิรันดร์ ภาวะนิรันดร์ของชีวิตที่พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เราเห็นก็คือ ณ วันหนึ่งข้างหน้า คุณจะต้องนอนอยู่บนเตียงแห่งความตายเพื่อรอเดินทางต่อไปยังปรโลก คุณจะเจ็บหนัก คุณจะเจ็บปวดหรือไม่ก็ได้ แต่คุณก็เจ็บหนัก คุณจะมิญาติมิตรคนรักห้อมล้อมก็ได้ หรือนอนตัวคนเดียวโดดเดี่ยวก็ได้ แต่ไม่ว่าคุณจะถูกอยู่ในสิ่งแวดล้อมใด คุณก็มีสภาพเป็นอย่างเดียวกันเมื่อพิจารณาจากภายในชีวิตคุณนั้นออกมาข้างนอก คือคุณจะไม่ค่อยรู้สึกว่ามีชีวิตกำลังจะหลุดลอยไป ระหว่างคุณกับคนรอบข้างจะค่อย ๆ ถูกตัดขาดการสื่อสาร ภาพคนที่รักคุณที่ยืนรายรอบเตียงนั้นจะค่อย ๆ เลื่อนจางลง โลกจะค่อย ๆ มืดลง อาจจะเหลือทางลึกลับเส้นเล็ก ๆ สิว ๆ หูด ๆ ทยอยไปในความมืดมืดแล้วมีเสียงเรียกซึ่งอาจเป็นสัญชาติญาณภายในของคุณเอง (ซึ่งเป็นสัญชาติญาณ

เดียวกับที่ผลึกต้นคุณตอนเป็นเชื้อชีวิตของบิดาให้วิ่งเข้าหาศูนย์กลางชีวิตในกรรมมารดาตอนที่คุณแรกเกิดก็เป็นได้) ว่าให้เดินไปตามทางสายนั้น ถึงตอนนี้คุณจะเหลือแต่ตัวคนเดียว นี่คือความโดดเดี่ยวอันสูงสุดที่ทุกชีวิตจะต้องประสบ พุทธศาสนาฝ่ายวัชรยานนั้นเห็นความโดดเดี่ยวนี้แจ่มชัด จึงสอนให้เราเตรียมตัวที่จะเผชิญหน้ากับการเดินทางสู่ความโดดเดี่ยวนั้น ผมจำได้ว่าพระพุทธรูปจะใน**พระไตรปิฎก**ตอนนี้ดูเหมือนพระพุทธรูปองค์จะตรัสว่า เมื่อเรานอนรอความตายอยู่บนเตียงนั้น พ่อแม่ก็ช่วยอะไรเราไม่ได้ บุตรธิดาก็ช่วยไม่ได้ คนรักและมิตรสหายก็ช่วยไม่ได้ ไม่มีใครทั้งนั้นที่ช่วยได้ เราต้องไป... และต้องไปเพียงลำพัง... เป็นเช่นนี้สำหรับทุกคน ไม่ว่าจะอยู่บนภคฤหาสน์ราคาหลายร้อยล้าน หรืออยู่เพียงมุงจากก็มีได้ต่างกัน ความโดดเดี่ยวของชีวิตในแง่ที่กล่าวมานี้ผมนึกเห็นในวันหนึ่งขณะดูหนัง "ดร. ชิวโก" ตอนท้ายๆ เรื่อง ชิวโกหนีบเห็นคนรักที่จากกันไปนานจากบนรถราง อารามดีใจรีบลงลานลงเมื่อรถหยุด แต่วิ่งตามไปได้สักพักก็ล้มลงขาดใจเพราะโรคหัวใจกำเริบ เป็นความสิ้นสุดที่แสนจะง่ายตายบนพื้นหิมะสีขาว มีคนมาฝังร่างของชิวโกสี่ห้าคน ชีวิตก็เท่านั้น... โดดเดี่ยว... และต่างคนต่างก็ต้องไปเป็นส่วนตัวเมื่อถึงเวลา ไม่ว่าจะก่อนหน้านั้นเราจะมีมิตรสหายมากมายสักปานใดก็ตาม...

ดังที่ได้กล่าวไว้ตอนต้นว่าจริยธรรมสัมพันธ์กับประสบการณ์ คำสอนเรื่องทุกข์ที่พุทธศาสนาสอนจึงเป็นที่เข้าใจได้ซาบซึ้งในหมู่คนที่ชีวิตพลิกผันมาก ๆ อันที่จริงเรื่องราวในวรรณคดีพุทธศาสนาไม่น้อยที่ได้แสดงหลักเรื่องความทุกข์ผ่านทางตัวละครในตำนานเช่นเรื่อง โศกนาฏกรรมในชีวิตที่เกิดกับพระปฐมจารย์เถรี แต่วรรณคดีพุทธศาสนาก็มีนัยชี้ว่าท้ายที่สุดแล้วเมื่อมี "ทุกข์" ก็ต้องมี "ทางพ้นทุกข์" ตัวละครในตำนานเหล่านี้แม้จะผ่านชีวิตที่หน่วงหนักมาปานใด สุดท้ายก็พบแสงสว่าง และแสงสว่างที่ว่่านั้นก็มีโชะอะไร หากแต่คือแสงสว่างแห่งพระธรรมนั่นเอง เป็นแสงสว่างที่ผสมผสานกับความสะอาดและสงบดังที่ท่านพุทธทาสอธิบาย

ความแตกต่างระหว่างกามนิตกับสิทธารถะคือ คนแรกได้พบแสงสว่างแต่คนหลังไม่มีเก็บอกว่าได้พบ เขาอาจพบแต่ปฏิเสฐที่จะยอมรับว่านั่นคือแสงสว่าง สิทธารถะจึงเป็นบุคคลที่ผมสนใจเป็นส่วนตัวมากกว่ากามนิต เพราะคนอย่าง

กามนิตนั้นก็คือคนประเภทเดียวกับพระปฎาจารย์ที่มีมากมายในคัมภีร์พุทธศาสนาที่
ผมคุ้นเคย เรื่อง “สิทธิธารณะ” นั้นอาจพิจารณาได้ว่าเป็นนิยายที่เขียนวิพากษ์วิจารณ์
ความเชื่อในเรื่องจุดหมายที่สุขสงบในทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดก็ก็ตาม ผม
ขอพูดถึงเรื่องนิพพานในพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทบอกว่านิพพานคือความดับ ไม่
เกิดอีก มีคำเปรียบเทียบกับว่าเหมือนเปลวเทียนที่ดับไป ฝ่ายนี้ไม่ได้บอกว่าเมื่อดับ
แล้วเราไปไหน แต่ฝ่ายมหายานบอกว่าดับแล้วไปอยู่ในมิติหรือสถานที่ที่เรียกว่า
นิพพาน สองฝ่ายนี้แม้จะเห็นต่างกัน แต่สำหรับผมคิดว่าเหมือนกันตรงที่นิยามว่า
ความพ้นทุกข์ในพุทธศาสนาคือการดับหรือหยุดการเสวยอารมณ์อย่างสิ้นเชิง เมื่อ
เรานอนหลับสนิทและไม่ฝันนั้นเราได้หยุดหรือดับไปชั่วคราว เมื่อตื่นขึ้นมาเราก็รับรู้
โลกต่อไป และโลกที่เรารับรู้นั้นก็คือทุกข์ การพ้นทุกข์จึงได้แก่การอยู่ในภาวะหรือ
มิติที่ดับไปจากการรับรู้โลก ถ้าไปถามชาวพุทธเถรวาทว่าเวลานี้พระพุทธเจ้าและ
พระอรหันต์ทั้งหลายท่านยังอยู่หรือไม่อยู่ ถ้าอยู่อยู่ที่ไหน ถ้าหายหายไปไหน ก็จะได้
คำตอบที่คลุมเครือไม่ชัดเจนว่าบอกไม่ได้ เหมือนที่ท่านพระนาคเสนกล่าวไว้ใน
“มิลินทปัญหา” ว่า เราบอกไม่ได้ดอกว่าเปลวเทียนที่ดับไปนั้นยังอยู่หรือไม่อยู่ ฝ่าย
มหายานแม้จะพยายามตอบโดยบอกว่ายังอยู่ในพระนิพพาน แต่การมีอยู่นั้นก็ไม่
ต่างจากไม่มีอยู่เท่าใดนัก เหมือนเรานอนหลับสนิทชั่วฉับนิรันดร์ไม่รับรู้อะไรแม้แต่
ความฝันก็ไม่น่าจะต่างจากตายแล้วเท่าใดนัก นิพพานตามความเชื่อของชาวพุทธ
จึงเหมือนการถูกแช่แข็งในทางจิตวิญญาณ ถ้ามานี้คือความพ้นทุกข์หรือ ผมคิดว่า
ไม่แน่ ถ้านิยามว่าทุกข์คือการรับรู้โลกภาวะเช่นนี้ก็ต้องถือว่าพ้นทุกข์ แต่ถ้าทุกข์มี
ความหมายมากไปกว่านั้น คือหมายรวมถึงการที่ถูกแช่แข็งเอาไว้ชั่วนิรันดร์ ก็ไม่
แน่ว่านิพพานจะคือความพ้นทุกข์ สิทธิธารณะอาจจะมองเห็นความจริงอันนี้กระมังจึง
ปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามคำสอนของพุทธศาสนา

นักปรัชญาเยอรมันบางคนเช่นโซเพนฮาวเออร์ไม่เชื่อว่ามนุษย์จะ
สามารถพ้นไปจากทุกข์ได้ แต่ความคิดของคนประเภทนี้มักอิงอยู่กับความเชื่อที่ว่าที่
เราพ้นทุกข์ไม่ได้เพราะเราไม่มีศักยภาพที่จะทำเช่นนั้น กล่าวง่าย ๆ คือชีวิตเราถูก
สร้างมาให้ตรึงติดกับความทุกข์ เราจึงหนีมันไม่ได้ เหมือนสาลีหนีความขาวไม่ได้

ถ่านไฟนี่ความดำไม่ได้ พุทธศาสนานั่นเชื่อว่ามนุษย์ถูกสร้างมาพร้อมศักยภาพที่จะพ้นไปจากทุกข์ได้ ดังนั้นการพ้นทุกข์สำหรับพุทธศาสนาจึงไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาดหรือมหัศจรรย์แต่อย่างใด ใน**พระไตรปิฎก** มีข้อความที่เป็นบทบันทึกของพระอรหันต์ (“**เถรคาถา**” และ “**เถรีคาถา**”) ที่แสดงว่าท่านเหล่านั้นได้พบความสุขอันฉ่ำเย็นหลังจากผ่านวิกฤตการณ์อันหนักหน่วงของชีวิตดังตัวอย่างต่อไปนี้

“เราเดินทางในเวลาท้องแก่จวนคลอด
 ยังไม่ทันถึงเรือนของตนก็คลอดลูกกลางทาง
 ลูกทั้งสองคนตาย ผัวก็ตาย ในหนทาง
 พ่อแม่และพี่ชายของเราถูกเผาอยู่บนเชิงตะกอนเดียวกัน...
 มาบัดนี้ เราได้บรรลุอมตธรรมแล้ว
 อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นที่ให้ถึงอมตธรรม เราได้เจริญแล้ว
 แม้นิพพาน เราก็ก็นำให้แจ้งแล้ว !
 เราได้เห็นแฉ่นธรรมแล้ว !
 เราเป็นผู้มีลูกศรคือความทุกข์ทวนซ่อนัดตัดขาดแล้ว !
 เราลงภาระที่ท่วมทับชีวิตลงแล้ว !
 กิจที่ควรทำเราได้ทำเสร็จแล้ว !”
 (ขุททกนิกาย **เถรีคาถา** ๒๖/๔๖๔)

ข้อความข้างต้นนี้เป็นบทกวีของพระปฎาจารย์เถรีที่เรื่องเล่าว่า เดิมเธอเป็นสาวลูกเศรษฐี พ่อแม่หมั้นหมายไว้กับลูกชายเศรษฐีด้วยกัน แต่เธอได้หนีตามชายหนุ่มยากจนที่เป็นคนรับใช้ในบ้านไปด้วยอำนาจของความรัก เมื่ออยู่ด้วยกันจนคลอดลูกก็พบว่าชีวิตนั้นยากลำบากเกินทน จึงขอร้องสามีให้พากลับมาขอขมาพ่อแม่ สามีบ่ย่ำเบี่ยงมาตลอด จนกระทั่งทนรบเร้าไม่ไหวจึงได้พามาในช่วงตั้งท้องใกล้คลอดลูกคนที่สอง คืบหนึ่งระหว่างทางเกิดฝนตกหนัก เธอปวดท้องจะคลอดลูก สามีจึงออกไปหาไม้จะมาทำเพิงพักแล้วถูกงูกัดตาย เธอต้องคลอดลูกเพียงลำพัง

ท่ามกลางพายุฝน เมื่อรุ่งเช้าตามหาสามีก็พบว่า เป็นศพตายอยู่กลางโคลน เธออุ้มลูกน้อยที่เพิ่งคลอดกับจูงลูกชายเล็ก ๆ อีกคนเดินทางต่อไป เมื่อไปถึงแม่น้ำก็บอกลูกคนโตให้รออยู่ฝั่งนี้ เพราะไม่สามารถพาไปพร้อมกันได้ เมื่อถึงฝั่งแล้วก็วางลูกน้อยไว้ แล้วลุยน้ำจะมารับคนที่ ขณะถึงกลางแม่น้ำก็มีนกอินทรีโฉบลงมาเอาลูกคนเล็กไป เธออารามตกใจก็โบกมือไล่ ลูกชายคนโตที่อยู่ฝั่งนี้เข้าใจว่าแม่เรียกให้เดินลงไปหา ก็เดินลงน้ำจมนหายไปอีกคน เธอสูญเสียลูกและสามี เดินกระเซอะกระเซิงกลับบ้าน พอมาถึงก็พบมีคนมุงอยู่เต็มไปหมด ที่หน้าบ้านเธอเขากำลังเผาศพคนสามคน ซึ่งก็คือพ่อแม่และพี่ชายของเธอที่เสียชีวิตพร้อมกันในคืนนั้น เพราะพายุถล่มเรือนพังลงมาทับ ถึงตรงนี้เส้นสดีสัมปชัญญะที่หลงเหลืออยู่บาง ๆ ของเธอก็ขาดสะบั้น เธอกลายเป็นบ้า เดินเสื้อผ้าหลุดลุ่ยเพ้อปนไปตามถนน (คนจึงเรียกว่า “ปฎาจารย์” ที่แปลว่า “หญิงบ้า”) ภายหลังเธอได้พบพระพุทธเจ้า ทรงกระตักเธออย่างแรงด้วยพระวณะให้หลุดออกมาจากความบ้า นั้น แล้วเธอก็พึงธรรมกลายเป็นพระอรหันต์ บวชเป็นภิกษุณีมีชีวิตที่สงบและงดงาม

ความทุกข์ที่กามนิตประสพหรือที่สิทธารถะประสพในชีวิตนั้นเทียบไม่ได้กับทุกข์ของพระปฎาจารย์ แต่ทุกข์ที่มากมายมหาศาลนี้พุทธศาสนาก็เชื่อว่าอยู่ในวิสัยที่มนุษย์เราจะรับมือได้ ขอเพียงมีความตั้งใจเพียงพอ จริยธรรมในพุทธศาสนาจึงเป็นจริยธรรมแบบเชื่อในศักยภาพของมนุษย์อย่างเต็มที่ มองจากแง่นี้พุทธศาสนาก็ไม่ใช่ลัทธิที่มองโลกในแง่ลบหรือร้าย ทุกข์ที่พุทธศาสนาสอนก็เป็นสิ่งที่เอาชนะได้ ผู้อ่าน “สิทธารถะ” บางคนอาจจะรู้สึกว่าเป็น “คนฉลาด” ที่ไม่กล้าเดินทางตามลำพังเพียงคนเดียว ต้องอาศัยพระพระพุทธเจ้าเป็นที่ยึดเหนี่ยว ในขณะที่สิทธารถะกล้าที่จะ “เลือก” และ “เจ็บปวด” การตีความอย่างหลังนี้ค่อนข้างจะเห็นว่าสิ่งที่ผู้แต่ง “สิทธารถะ” ต้องการสื่อสารคือปรัชญาชีวิตแบบเอ็กซิสเตนเชียลิสม์ (แบบหนึ่ง) แต่พุทธศาสนานั้นไม่ได้ให้คำแก่การเลือกโดยไม่ดูเงื่อนไขอื่น ๆ ประกอบ เราต้องดูว่าเลือกอะไร และเลือกทำไม ถ้าเลือกเหมาะสม (คือเลือกแล้วพาไปหาสิ่งที่ตั้งงาม) ก็เป็นความดี การเลือกจึงเป็นเพียง “วิถีทาง” ไม่ใช่สิ่งที่มีค่าในตัวมันเองดังที่ชาร์ตหรือใครต่อใครในกลุ่มนี้คิด

นอกจากนั้น พุทธศาสนายังไม่สอนให้คิดอย่างปราศจากขอบเขต ดังที่ไม่ทรงเข้าร่วมการถกเถียงปัญหาทางปรัชญาชนิดที่ตอบอย่างไรก็ไม่สิ้นสุด สิทธารถะนั้นอาจเป็นคนที่คิดในแนวที่พุทธศาสนาไม่สนับสนุน คนเช่นนี้ไม่ใช่คนที่คิดผิด เขาเป็นคนช่างคิด แต่ความช่างคิดนั้นบางครั้งก็นำเราเตลิดเปิดเปิงไปจากชีวิตของเราเอง พุทธศาสนาวិพากษ์ว่า เราคิดโดยใช้จิตซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเรา แต่เมื่อคิดมากเข้าเรากลับค่อย ๆ เดินห่าง (ทางความคิด) ออกไปจากชีวิตตนเองมากทุกที ที่พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธที่จะร่วมวงถกปัญหาที่ตอบอย่างไรก็ไม่สิ้นสุดเหล่านั้นก็เพราะพุทธศาสนามีเจตนารมณ์แน่วแน่ที่จะสอนให้เราพยายามฉวยยึดชีวิตนี้เอาไว้ในมืออย่าปล่อยให้มันหลุดลอยไป เพราะมันมีค่ามาก...ชีวิตแม้จะเป็นทุกข์แต่ก็มีค่ามาก !